

REMBRANDT

KALENDERBOEK VOOR 1906
DOOR: DR. W. R. VALENTINER
EN J. G. VELDHEER MET IN-
LEIDEND WOORD VAN DR. C.
HOFSTEDE DE GROOT † † †

UITGEGEVEN BIJ MEULENHOFF & Co TE
AMSTERDAM IN HET REMBRANDTJAAR 1906

Digitized by the Internet Archive
in 2014

REMBRANDT

REMBRANDT

MEULENHÖFF & CO
AMSTERDAM

VELDHUIS

Rembrandt

Kalenderboek

voor 1906

door:

d. w. r. **V**alentinus

en

J. G. **V**eldheer

met inleidend
woord van **d. c.**

Hofstede de

Groot

getekent door Rembrandt van Rijn naer zijn selvet
so als hij in zijn schilder kamer gekleedt was.

PORTRET VAN REMBRANDT, door hemzelf geteekend (ongeveer 1650).
(Verzameling Heseltine - Londen).

REMBRANDT'S EEUWFEEST.

Den vijftienden Juli van het jaar 1906 zal het driehonderd jaren geleden zijn, dat Rembrandt te Leiden geboren werd, en zal het tevens de eerste keer zijn, dat het eeuwfeest van dien grootsten aller Hollandsche schilders zal worden gevierd. Allerwegen maakt men zich op tot een waardige herdenking van dien dag en van dit gansche jaar 1906 „het jaar van Rembrandt”. Het was daarom een bijzonder gelukkige gedachte van de uitgevers een kalenderboek aan dien meester te wijden, eene herinnering voor iederen dag van het jaar aan de glorie van onze schilderschool. Mijn vriend en medewerker Dr. W. Valentiner, reeds als scherpzinnig onderzoeker bekend geworden door zijn werk „Rembrandt und seine Umgebung”, verklaarde zich bereid de leiding van deze uitgave op zich te nemen en gaarne voldoe ik hiermede aan zijn verzoek, een enkel woord tot inleiding ervan te schrijven. Dit woord kan slechts een wensch zijn: moge dit werkje er toe bijdragen de liefde voor Rembrandt meer en meer te verbreiden, mogen velen er door opgewekt worden met dien meester kennis te maken, mogen zij door omgang met hem de bron vinden van rein en onuitputtelijk genot, die Rembrandt steeds voor allen geweest is, die in de geheimen van zijn kunst hebben trachten door te dringen en mogen daardoor onze gevoelens van dankbaarheid jegens hem steeds grooter, steeds inniger worden.

's-GRAVENHAGE, November 1905.

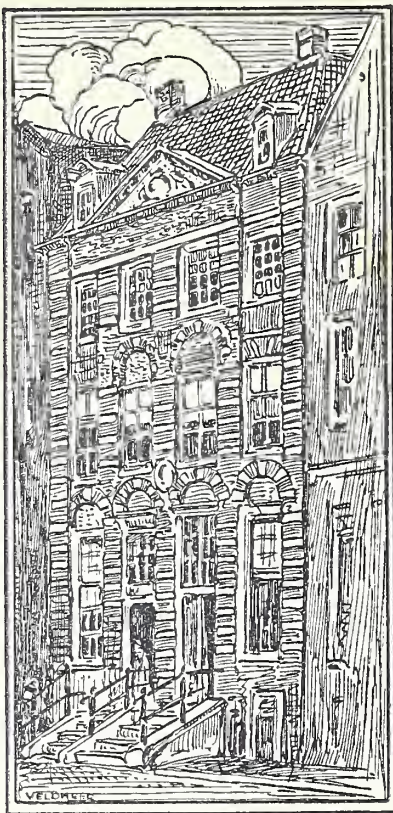
C. HOFSTEDE DE GROOT.

REMBRANDT'S WOONHUIS IN DE JODENBREESTRAAT BIJ DE ST. ANTONIESLUIS TE AMSTERDAM

BELANG- RIJKE GEBEUR- TENISSEN

5 Jan. 1639. Rembrandt koopt het huis in de Jodenbreesstraat voor f 13.000. Op den dag der overgave had hij f 1200 hierop af te betalen, op den 1 November wederom f 1200, op 1 Mei 1640 f 850 en het resteerende na 5 of 6 jaren.

12 Januari 1639 Rembrandt had door bemiddeling van Const. Huijgens de opdracht gekregen voor Prins Frederik Hendrik een serie schilderijen te leveren voorstellende de lijdens geschiedenis van Jezus (thans te Munchen), De Afnemng van het Kruis, Kruisiging en Hemelvaart waren in 1636 voltooid. 12 Jan. 1639 schrijft de Kunstenaar aan Const.

UIT REM- BRANDT'S LEVEN.

Huijgens over de twee nog ontbrekende schilderijen, de Graflegging en de Opstanding: . . . „dees selvij twee stukens sijn door stuydlose vlijt nu meede afgedaen, soo daticknuoock geneegen ben om die selvijge te leeveren om sijn Hoocheyt daer meede te vermaeken want deese twee sijnt daer die meeste ende die naetuerelste beuechgelickheijt in geopserveert is . . .” Verder schrijft hij aan Const. Huijgens dat hij uit dankbaarheid hem een schilderij, van 8 à 10 voet groot, wenschte te schenken. Dit schilderij is vermoedelijk: De Triomf van Delila (thans te Frankfurt).

JANUARI † † LOUWMAAND

1 Maandag
2 Dinsdag
3 Woensdag
4 Donderdag
5 Vrijdag
6 Zaterdag
7 ZONDAG
8 Maandag
9 Dinsdag
10 Woensdag
11 Donderdag

12 Vrijdag
13 Zaterdag
14 ZONDAG
15 Maandag
16 Dinsdag
17 Woensdag
18 Donderdag
19 Vrijdag
20 Zaterdag
21 ZONDAG
22 Maandag

23 Dinsdag
24 Woensdag
25 Donderdag
26 Vrijdag
27 Zaterdag
28 ZONDAG
29 Maandag
30 Dinsdag
31 Woensdag.

†

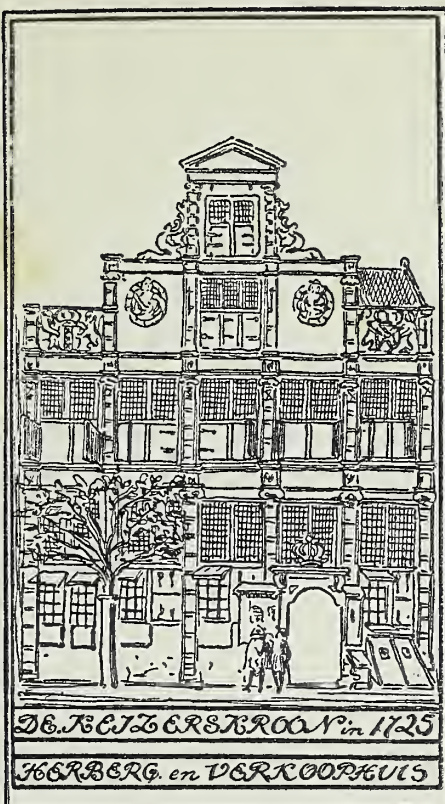
†

HET VOORMALIG VERKOOP- HUIS EN DE HERBERG „DE KEI- ZERSKROON” TE AMSTERDAM.

BELAN- RIJKE GEBEUR- TENISSEN

23 Febr. 1654. Een Portugees Diego Andrada laat Rembrandt door den notaris weten dat een, aan hem besteld, portret van een jong meisje in het geheel geen gelijkenis toonde, hij eischte dat Rembrandt het zou veranderen of behouden. De schilder antwoordt dat Andrada hem eerst het resteerende van de koopsom te betalen had — eerst dan zou hijhetchilderij voltooiën — en aan de bestuurders van het

UIT REM- BRANDT'S LEVEN

St. Lucas-gilde de beslissing over de gelijkenis opdragen. Indien deze geen gelijkenis vonden, zou hij het overmaken en mocht Andrada dan nog niet tevreden zijn, dan zou Rembrandt het stuk in een publieke veiling zijner schildersrijen brengen. 1658 (Febr.) Verkoop van Rembrandt's huis in de Joden Breestraat. 10 Febr. 1668. Huwelijk van Titus, Rembrandt's zoon met Magdalena van Loo.

FEBRUARI + SPROKKELMAAND

1 Donderdag
2 Vrijdag
3 Zaterdag
4 ZONDAG
5 Maandag
6 Dinsdag
7 Woensdag
8 Donderdag
9 Vrijdag
10 Zaterdag
11 ZONDAG

12 Maandag
13 Dinsdag
14 Woensdag
15 Donderdag
16 Vrijdag
17 Zaterdag
18 ZONDAG
19 Maandag
20 Dinsdag
21 Woensdag
22 Donderdag

23 Vrijdag
24 Zaterdag
25 ZONDAG
26 Maandag
27 Dinsdag
28 Woensdag

✦

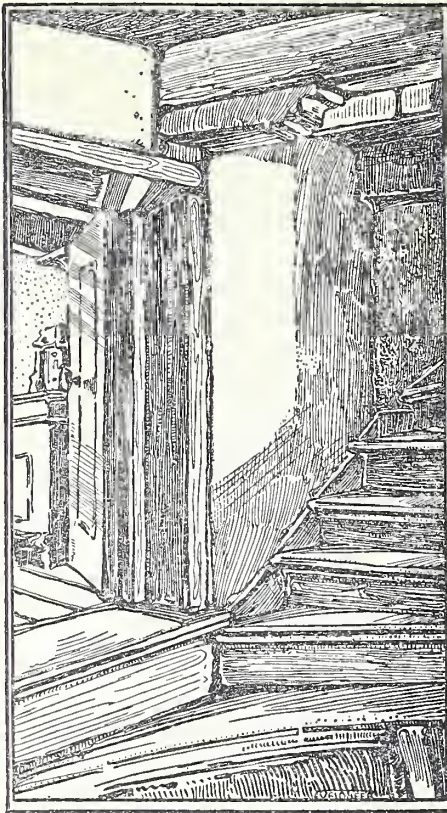
✦

OUDE TRAP IN HET HUIS VAN REMBRANDT IN DE JODEN- BREESTRAAT TE AMSTERDAM.

BELANG-
RIJKE
GEBEUR-
TENISSEN

19 Maart 1659.
Lodewick van
Ludick en
Adriaen de
Wees verklaren
voor den nota-
ris, dat de ver-
zameling Etsen,
Teekeningen,
Rariteiten,
Oude voorwer-
pen, Penningen
en Zeegewas-
sen die Rem-
brandt tusschen
1640 en 1650
bezat, eene
waarde had van

UIT
REM-
BRANDT'S
LEVEN.

f 11000 en de
schilderijen van
minstens f 6400.
Beiden grond-
denhunoordeel
daarop, dat zij
Rembrandt gedurende dien
tijd van zeer
nabij kenden.

22 Maart 1669.
Doop van Titia
van Rijn, Rem-
brandt's klein-
dochter, in de
Nieuwe Zijds
Kapel.

MAART * * * LENTEMAAND

1 Donderdag
2 Vrijdag
3 Zaterdag
4 ZONDAG
5 Maandag
6 Dinsdag
7 Woensdag
8 Donderdag
9 Vrijdag
10 Zaterdag
11 ZONDAG

12 Maandag
13 Dinsdag
14 Woensdag
15 Donderdag
16 Vrijdag
17 Zaterdag
18 ZONDAG
19 Maandag
20 Dinsdag
21 Woensdag
22 Donderdag

23 Vrijdag
24 Zaterdag
25 ZONDAG
26 Maandag
27 Dinsdag
28 Woensdag
29 Donderdag
30 Vrijdag
31 Zaterdag

*

*

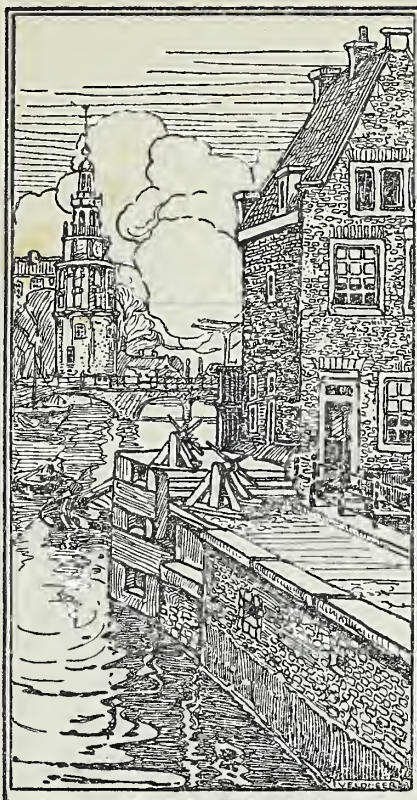

DE MONTALBAANSTOREN GEZIEN VAN DE ST. ANTHONIESLUIS BIJ REMBRANDT'S WOONHUIS.

BELANG-
RIJKE
GEBEUR-
TENISSEN

27 April 1630.
Begravenis van
Rembrandt's vader
in de St. Pieterskerk te
Leiden.

9 April 1639.
Rembrandt
bezoekt de ver-
koopung van Lu-
cas van Uffelen,
waar o. a. een
reeks Italiaansche
schilderijen ver-
kocht worden en

UIT
REM-
BRANDT'S
LEVEN.

maakt een pen-
teekening naar
het portret van
Castiglione door
Raphaël.

25 April 1640.
Een van Rem-
brandt's schilde-
rijen „Een Pries-
ter“, wordt bij de
schatting van den
inboedel van een
Amsterdamsch
kunsthandalear
op f 100
getaxeerd.

APRIL † † † GRASMAAND

1 ZONDAG.
2 Maandag
3 Dinsdag
4 Woensdag
5 Donderdag
6 Vrijdag
7 Zaterdag
8 ZONDAG
9 Maandag
10 Dinsdag
11 Woensdag

12 Donderdag
13 Vrijdag
Goede Vrijdag.
14 Zaterdag
15 ZONDAG
Paschen.
16 Maandag
Paschen.
17 Dinsdag
18 Woensdag
19 Donderdag

20 Vrijdag
21 Zaterdag
22 ZONDAG
23 Maandag
24 Dinsdag
25 Woensdag
26 Donderdag
27 Vrijdag
28 Zaterdag
29 ZONDAG
30 Maandag

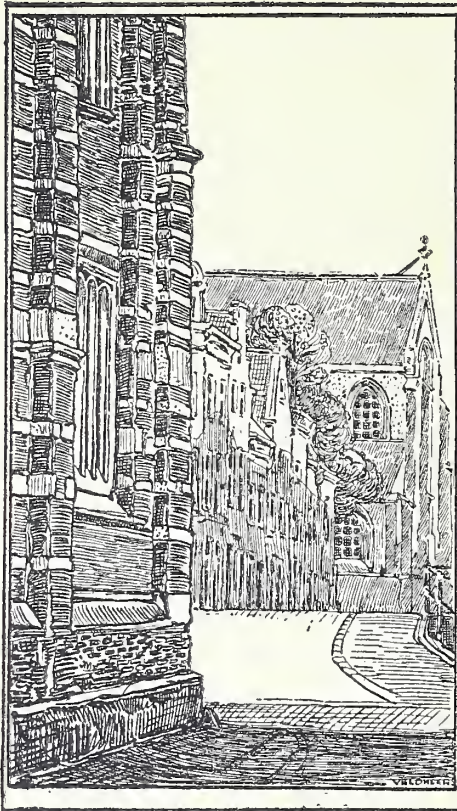

GEZICHT OP DE ACADEMIE EN DE SINT PIETERSKERK TE LEI- DEN.

BELANG-
RIJKE
GEBEUR-
TENISSEN

20 Mei 1620.
Rembrandt als
student op de
Akademie te
Leiden inge-
schreven.

20 Mei 1658.
De voogd van
Titus legt op de
opbrengst van
Rembrandt's
huis beslag ten
bate van zijn
pupil, die een
gedeelte van
zijn vermogen
door Rem-
brandt's schul-
den verloren
had.

UIT
REM-
BRANDT'S
LEVEN.

23 Mei 1715.
De vroedschap
van Amsterdam
besluit de
Nachtwacht te
doen opknapp-
pen en uit de
Grootte Zaal
van de Klove-
niersdoelen,
waarvoor het
schilderij ver-
vaardigd was,
naar de Krijgs-
raadkamer van
het Stadhuis
te doen over-
brengen.

MEI † † † BLOEIMAAND

1 Dinsdag	12 Zaterdag	23 Woensdag
2 Woensdag	13 ZONDAG	24 Donderdag Hemelvaartsdag.
3 Donderdag	14 Maandag	25 Vrijdag
4 Vrijdag	15 Dinsdag	26 Zaterdag
5 Zaterdag	16 Woensdag	27 ZONDAG
6 ZONDAG	17 Donderdag	28 Maandag
7 Maandag	18 Vrijdag	29 Dinsdag
8 Dinsdag	19 Zaterdag	30 Woensdag
9 Woensdag	20 ZONDAG	31 Donderdag
10 Donderdag	21 Maandag	† †
11 Vrijdag	22 Dinsdag	

DRAAGSTUK VAN DE MOER- BALKEN IN REMBRANDT'S WOON- HUIS IN DE JODENBREESTRAAT.

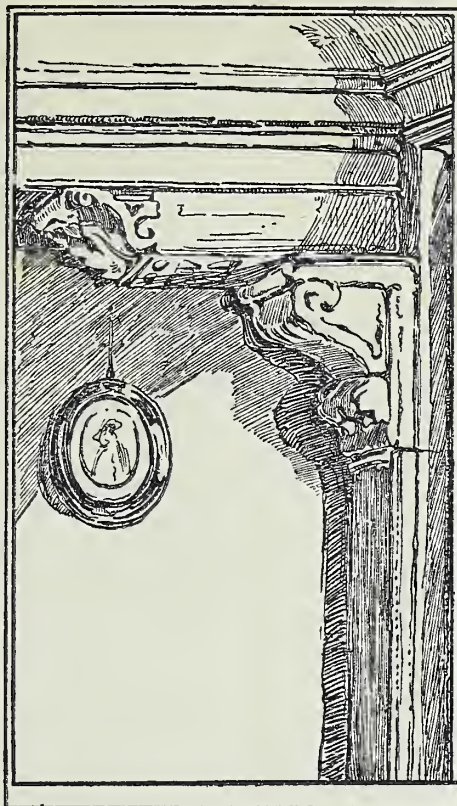
BELANG-
RIJKE
GEBEUR-
TENISSEN

6 Juni 1633.
Rembrandtver-
looft zich met
Saskia van
Uylenborch.

22 Juni 1634.
Huwelijk van
Rembrandt met
Saskia.

Gedurende den
zomer van 1635
gaat Saskia
naar Friesland
om den 12 Juli
tegenwoordig
te zijn bij den
doop van een
kind harer zus-
ter Hiskia.

14 Juni 1642.
Dood van
Saskia.

UIT
REM-
BRANDT'S
LEVEN.

29 Juni 1645.
Christ. Huij-
gens schrijft
aan zijn broeder
Lodewijk dat
hij een kop
van een grijs-
aard naar Rem-
brandt
kopieert.

15 Juni 1649.
Hendrickje
Stoffels wordt
voor de eerste
maal — in een
notarielee akte
— genoemd als
in Rembrandt's
huis te wonen,
wellicht woon-
de zij reeds ge-
ruimen tijd bij
den schilder.

JUNI † † † ZOMERMAAND

1 Vrijdag	10 ZONDAG	21 Donderdag
2 Zaterdag	11 Maandag	22 Vrijdag
3 ZONDAG	12 Dinsdag	23 Zaterdag
Pinksteren.	13 Woensdag	24 ZONDAG
4 Maandag	14 Donderdag	25 Maandag
Pinksteren.	15 Vrijdag	26 Dinsdag
5 Dinsdag	16 Zaterdag	27 Woensdag
6 Woensdag	17 ZONDAG	28 Donderdag
7 Donderdag	18 Maandag	29 Vrijdag
8 Vrijdag	19 Dinsdag	30 Zaterdag
9 Zaterdag	20 Woensdag	† †

WEDDESTEEG TE LEIDEN (NAAR EEN OUDE KAART) MET REM- BRANDT'S GEBOORTEHUIS: A.

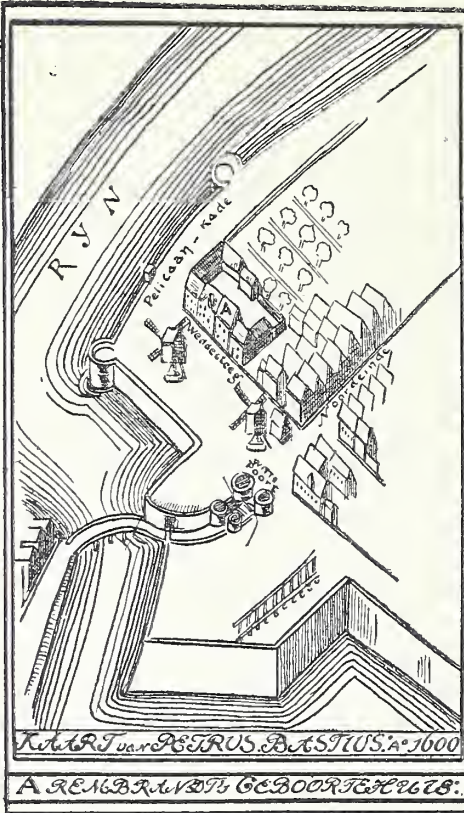
BELANG- RIJKE GEBEUR- TENISSEN

15 Juli 1606
Rembrandt
geboren.

22 Juli 1638
Cornelia,
dochter van
Rembrandt
en Saskia van
Uylenborch,
gedoopt in
de Oude
Kerk. Het
kind stierf
kort na de
geboorte.

29 Juli 1640
wordt weder
eene dochter
gedoopt, die
reeds 25 Au-
gustus 1640
in de Zuider
Kerk begraven
werd.

9 Juli 1652.

UIT REM- BRANDT'S LEVEN.

Rembrandt
maakt eene
teekening
van de puin-
hoopen van
het afgebran-
de raadhuis
te Amster-
dam (twee
teekeningen.
zijn nog aan-
wezig, een in
de verzame-
ling Hesel-
tine in Lon-
den, de
andere in
Brunswijk.

25 Juli 1656
Inventaris-
opname van
Rembrandt's
inboedel, ten
gevolge van
zijn failliet-
verklaring.

JULI † † † HOOIMAAND

1 ZONDAG	12 Donderdag	23 Maandag
2 Maandag	13 Vrijdag	24 Dinsdag
3 Dinsdag	14 Zaterdag	25 Woensdag
4 Woensdag	15 ZONDAG	26 Donderdag
5 Donderdag	16 Maandag	27 Vrijdag
6 Vrijdag	17 Dinsdag	28 Zaterdag
7 Zaterdag	18 Woensdag	29 ZONDAG
8 ZONDAG	19 Donderdag	30 Maandag
9 Maandag	20 Vrijdag	31 Dinsdag
10 Dinsdag	21 Zaterdag	
11 Woensdag	22 ZONDAG	† †

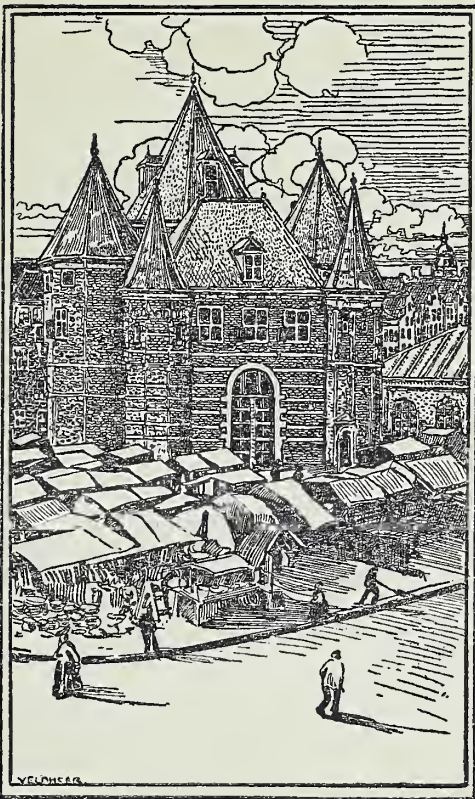
DE SINT ANTHONIE-POORT TE AMSTERDAM, GEZIEN VAN AF DE SINT ANTHONIE-BREESTRAAT.

BELANG-
RIJKE
GEBEUR-
TENISSEN

30 Augustus
1660.

Een kunst-
handelaar te
Amsterdam
verkoopt aan
een anderen
kunstkooper
te Schiedam
eenige schil-
derijen van
Rembrandt:
een Suzanna
voor f 560,
een portret
voor f 150,
een schets
voor f 30.

7 Aug. 1661
Hendrickje
Stoffels

UIT
REM-
BRANDT'S
LEVEN.

maakt haar
testament.

Van
1619—1639
en na 1690
was de Sint
Anthonie's
Poort het
Theatrum
Anatomicum.
De Anato-
mische Les
van Dr. Tulp
(tegenwoor-
dig in het
Mauritshuis)
en die van
Dr. Deyman
(Rijks-
museum)
waren daar
opgehangen.

AUGUSTUS † OOGSTMAAND

1 Woensdag	12 ZONDAG	23 Donderdag
2 Donderdag	13 Maandag	24 Vrijdag
3 Vrijdag	14 Dinsdag	25 Zaterdag
4 Zaterdag	15 Woensdag	26 ZONDAG
5 ZONDAG	16 Donderdag	27 Maandag
6 Maandag	17 Vrijdag	28 Dinsdag
7 Dinsdag	18 Zaterdag	29 Woensdag
8 Woensdag	19 ZONDAG	30 Donderdag
9 Donderdag	20 Maandag	31 Vrijdag
10 Vrijdag	21 Dinsdag	
11 Zaterdag	22 Woensdag	

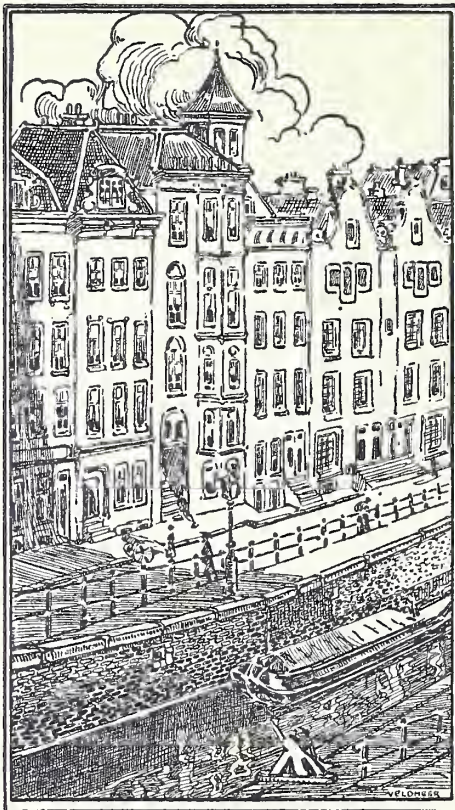
DE ZWANENBURGWAL GE- ZIEN UIT DE BOVENVERDIEPING VAN REMBRANDT'S WOONHUIS.

BELANG-
RIJKE
GEBEUR-
TENISSEN

22 Sept. 1589.
Huwelijk van
Rembrandt's
ouders.

14 Sept. 1640.
Begrafenis van
Rembrandt's
moeder.

10 Sept. 1637.
Rembrandt

UIT
REM-
BRANDT'S
LEVEN.

komt als koo-
per op een
Kunstveiling in
Amsterdam.

22 Sept. 1641.
Titus, zoon van
Rembrandt en
Saskia,
gedoopt in de
Zuider Kerk.

SEPTEMBER + HERFSTMAAND

1 Zaterdag
2 ZONDAG
3 Maandag
4 Dinsdag
5 Woensdag
6 Donderdag
7 Vrijdag
8 Zaterdag
9 ZONDAG
10 Maandag
11 Dinsdag

12 Woensdag
13 Donderdag
14 Vrijdag
15 Zaterdag
16 ZONDAG
17 Maandag
18 Dinsdag
19 Woensdag
20 Donderdag
21 Vrijdag
22 Zaterdag

23 ZONDAG
24 Maandag
25 Dinsdag
26 Woensdag
27 Donderdag
28 Vrijdag
29 Zaterdag
30 ZONDAG

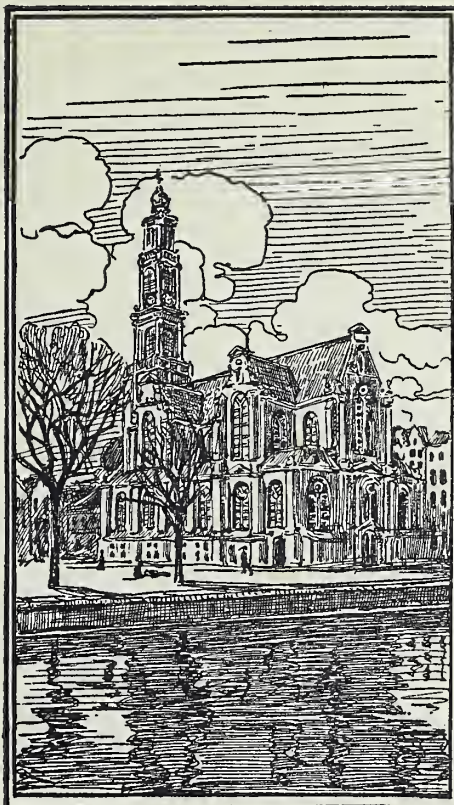

WESTERKERK TE AMSTERDAM, WAARIN REMBRANDT HARMENSZ. VAN RIJN BEGRAVEN LIGT.

BELANGRIJKE GEBEURTENISSEN

30 October 1654.
Doop van Cornelia, dochter van Rembrandt en Hendrickje Stoffels.

20 October 1661.
Hendrickje wordt in een oorkonde als echtgenote van Rembrandt genoemd. Zij sterft waarschijnlijk in

UIT REMBRANDT'S LEVEN.

het midden van het jaar 1662.

4 October 1669.
Rembrandt's dood.

8 Oct. 1669.
Begravenis van Rembrandt in de Westerkerk te Amsterdam.

21 Oct. 1669.
De weduwe van Titus, Rembrandt's zoon, sterft.

OCTOBER † † † WIJNMAAND

1 Maandag
2 Dinsdag
3 Woensdag
4 Donderdag
5 Vrijdag
6 Zaterdag
7 ZONDAG
8 Maandag
9 Dinsdag
10 Woensdag
11 Donderdag

12 Vrijdag
13 Zaterdag
14 ZONDAG
15 Maandag
16 Dinsdag
17 Woensdag
18 Donderdag
19 Vrijdag
20 Zaterdag
21 ZONDAG
22 Maandag

23 Dinsdag
24 Woensdag
25 Donderdag
26 Vrijdag
27 Zaterdag
28 ZONDAG
29 Maandag
30 Dinsdag
31 Woensdag

† †

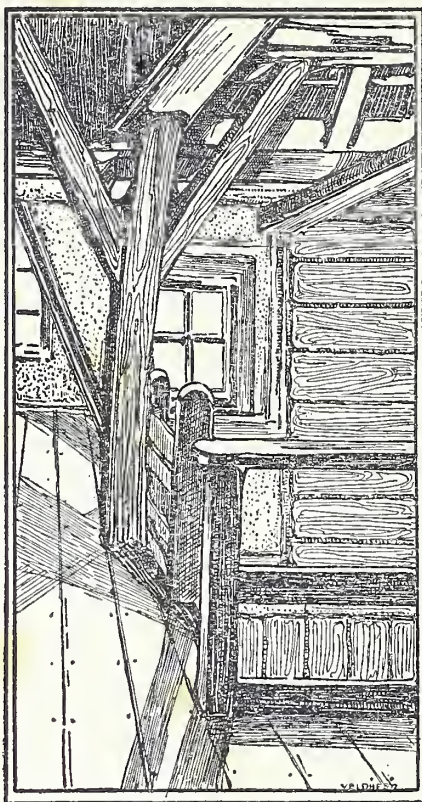

Z O L D E R V E R D I E P I N G V A N R E M B R A N D T ' S W O O N H U I S I N D E J O - D E N B R E E S T R A A T T E A M S T E R D A M .

BELANG- RIJKE GEBEUR- TENISSEN

27 Nov. 1589.
Rembrandt's
vader koopt
van zijn stief-
vader de helft
van de Molen
en de daarbij
behoorende
Hulzen in de
Weddesteeg te
Leiden.

2 Nov. 1640.
Verdeeling
van de nalaten-
schap van
Rembrandt's

UIT REM- BRANDT'S LEVEN.

moeder tus-
schen de vier
erfgenamen: de
zoons Adriaen,
Rembrandt
en Willem en
de dochter
Elisabeth.

Nov. 1641.
Een schilderij
van Rembrandt
„De Profeet
Bilean" wordt
te Parijs ge-
taxeerd.

NOVEMBER † SLACHTMAAND

1 Donderdag
2 Vrijdag
3 Zaterdag
4 ZONDAG
5 Maandag
6 Dinsdag
7 Woensdag
8 Donderdag
9 Vrijdag
10 Zaterdag
11 ZONDAG

12 Maandag
13 Dinsdag
14 Woensdag
15 Donderdag
16 Vrijdag
17 Zaterdag
18 ZONDAG
19 Maandag
20 Dinsdag
21 Woensdag
22 Donderdag

23 Vrijdag
24 Zaterdag
25 ZONDAG
26 Maandag
27 Dinsdag
28 Woensdag
29 Donderdag
30 Vrijdag

†

†

BINNENPLAATS VAN REMBRANDT'S STERFHUIS OP DE ROZENGRACHT TE AMSTERDAM.

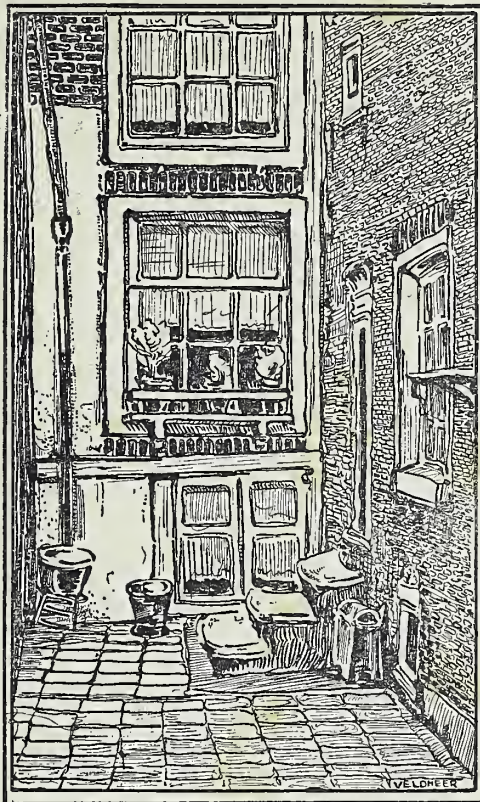
BELANGRIJKE GEBEURTENISSEN

15 Dec. 1635.

De eerste zoon van Rembrandt en Saskia gedoopt in de Oude Kerk.

17 Dec. 1642.

De weeskamer stelt Rembrandt met toestemming van Saskia's neef, Hendrick van Uylen-

UIT REMBRANDT'S LEVEN.

borch, zonder inventarisopmaking in het bezit der erfenis.

± 25 Dec. 1657.

Ten gevolge zijner failliet verklaring werd een gedeelte van Rembrandt's kunstverzameling in de herberg „De Keizerskroon” verkocht.

DECEMBER ✦ WINTERMAAND

1 Zaterdag
2 ZONDAG
3 Maandag
4 Dinsdag
5 Woensdag
6 Donderdag
7 Vrijdag
8 Zaterdag
9 ZONDAG
10 Maandag
11 Dinsdag

12 Woensdag
13 Donderdag
14 Vrijdag
15 Zaterdag
16 ZONDAG
17 Maandag
18 Dinsdag
19 Woensdag
20 Donderdag
21 Vrijdag
22 Zaterdag

23 ZONDAG
24 Maandag
25 Dinsdag
Kerstmis.
26 Woensdag
Kerstmis.
27 Donderdag
28 Vrijdag
29 Zaterdag
30 ZONDAG
31 Maandag

REMBRANDT'S LEVEN EN KUNST

LEVENSLLOOP

REMBRANDT, MET ZIJN VOLLEN NAAM REMBRANDT HARMENSZ. VAN RIJN, IS 63 JAAR OUD GEWORDEN EN HEEFT ZIJN JEUGD IN LEIDEN, ZIJN LATER LEVEN IN AMSTERDAM DOORGEBRACHT. JAREN VAN ZOEKEN EERST IN DE STILLE AKADEMIESTAD, DAN TER PLAATSE VAN DEN WERELDHAN-

del, de tijd van zijn vaste willen en volbrengen. Hij is geen kunstenaar die gaarne van woonplaats verwisselt. Rustelooze bezigheid en liefde tot den vaderlandschen grond deden hem zijn leven slijten op de plek, door omstandigheden hem aangewezen. Zijn verhuizing naar Amsterdam op zijn vijf en twintigste jaar was het gevolg van de bestellingen, die hij van daar ontving en van de vooruitzichten op een ruimer werkkring. Zooals Michel Angelo in Rome, Velasquez in Madrid, Rubens in Antwerpen, moet Rembrandt in Amsterdam, in de voornaamste stad van zijn land wonen. Éénmaal slechts in zijn leven is hij misschien buitens'lands geweest, in Londen (1661). Maar het moet hem aangelokt hebben, zijn eigen land te leeren kennen. Reeds kende hij Friesland door zijn daar gesloten huwelijk. Voorts teekende hij landschapstudies in de buurt van Amsterdam, in Hillegom, in de duinen bij Haarlem, verder in Dordrecht en in Rhenen bij Arnhem. Er bestaat ook een merkwaardig dokument, dat hem in Rotterdam vermeldt.

Daarom merkwaardig, omdat het den kunstenaar als „koopman uit Amsterdam” aanduidt. Zou dit misschien wijzen op hetgeen Rembrandt in zijn vrije uren deed, zou hij zich met kunsthandel bezig gehouden hebben? Men meent dat een aanteekening in een veulingsregister hierop betrekking heeft: hij kocht eens van een en dezelfde prent eenige dozijnen pakjes of stapeltjes. Met welke andere bedoeling, dan om ze weer te verkoopen? Ook bezat hij verscheidene jaren een kostbaar stuk van Rubens en stond het toen voor een hooger prijs, dan hij er voor betaald had, aan een ander af. Misschien dacht hij ook bij het koopen van het huis in de Breestraat aan goede geldbelegging. Tusschen 1650 en 1660 hooren wij van den koop van nog een tweede huis, dat hij slechts eenige maanden bezat. De handelsgeest was levendig in de Hollanders van zijn dagen en menig kunstbroeder van Rembrandt was tegelijk kunsthandelaar. De onvergelykelijke kunstschaten echter, die de kunstenaar in den loop der Amsterdamsche jaren verzamelde — een kollektie, zooals de veelzijdigste

PORTRET VAN DEN DICHTER JAN HERMANZ KRUL (1633)
(Kassel, Gemälde-Galerie)

kunstkenner van onze dagen ze niet beter had kunnen samenstellen — stapelde hij zeker niet alleen met het oog op den handel op.

Hoe kwam die molenaarszoon ertoe, zich met zulk een weelde te omgeven, die zooals men weet, spoedig boven zijn krachten ging. Hij was toch in een eenvoudige — weliswaar niet in een behoeftige omgeving opgegroeid. Dat zijne ouders niet onbemiddeld waren, blijkt doordat zij hem voor een geleerde loopbaan bestemden, en hem aan de Leidsche academie lieten studeeren. Toen het bleek dat hij liever kunstenaar wilde worden, werd hij bij een geacht Leidsch schilder drie jaren in de leer gedaan. Later zelfs, wat voor dien tijd zeker kostbaar was, zien wij hem gedurende zes maanden in Amsterdam, als leerling bij een meester van meer aanzien, Pieter Lastman. Maar hij zag toch in Leiden niets wat op weelde geleek.

R. 1630

Rembrandt's vader
Naar een ets van 1630

In Amsterdam kwam hij echter in merkwaardig korten tijd tot rijkdom en eer. Zijn eerste vrouw, Saskia van Uylenburg, een Friezin met blonde haren en kleine verstandige oogen, van goeden huize, had fortuin en zijn kunst bracht hem veel op. Hij gold bij velen voor een van de eerste kunstenaars van het land en voor zijn schilderijen kon hij de hoogste prijzen bedingen. Nu kocht hij hartstochtelijk en snel wat hem behaagde en als een knaap, die de waarde van het geld niet kent, dacht hij niet aan sparen. Genietend van het schoone oogenblik, gaf hij alles in eens uit. Niet voor nietige beuzelingen, maar voor zaken die

DE PHILOSOPH (1633)
(Parijs—Louvre)

Phot. Braun, Clément & Co., Dornach.

door hare verscheidenheid, zijn leven, rijker en mooier maakten. Waarom zou een groot man als Rembrandt zich niet als een vorst, in een ruim huis, temidden van heerlijke schilderijen en prenten, goud en zijde bewegen? Hij bleef toch een eenvoudig man, en kende geen verfijnd, lucullisch genot. Maar als kunstenaar had hij zich, sneller dan men zou vermoeden, aan een zorgeloos leven gewend. Ook was hij geen groot rekenaar en wanneer hij uit vriendelijke onbedachtzaamheid een belofte gedaan had, brak dikwijls de dag aan zonder dat ze op tijd nagekomen was. Nieuwe gedachtenreeksen hadden de oude weggevaagd. Eens moest hij een schuld van 1200 gulden aflossen. Toen

Rembrandt's moeder.
Naar een ets van 1631

zag hij op een veiling heerlijke prenten; en dadelijk kocht hij voor nog 600 gulden „printen en plaetiens.” Wie de hartstocht van het verzamelen kent, zal dit uitstekend begrijpen. Daarbij kwam die ongelukkige koop van het huis in de Breestraat. Als hij het nog dadelijk had kunnen betalen! Maar hij dacht de som van 13000 gulden in gedeelten af te lossen. En dan ontbrak op het juiste oogenblik het geld of de lust het, voor iets dat hij al bezat, uittegeven. En nu kwam het eene ongeluk bij het andere. Toen zijne verzamelingen onder den hamer kwamen,

JOZEF VERTELT ZIJNE DROOMEN (ongeveer 1633)
(Amsterdam — Verzameling Six)

waren juist geen koopers aanwezig, die verstand van kunst hadden. De opbrengst bedroeg slechts een tiende van de geschatte waarde. Lang niet alle schulden konden gedekt worden en zij zijn bij het leven van den schilder ook niet meer voldaan.

Daarom leefde Rembrandt toch niet geheel verarmd. Hij vond veel liefde bij zijn omgeving. Zijn zoon Titus en zijn tweede vrouw Hendrickje Stoffels begonnen een kunsthandel, waarin Rembrandt's werken verkocht werden en waarin de meester zelf, die een dagje ouder werd, voor den vorm als deelgenoot opgenomen was. Wanneer men het goed beschouwt een treurige toestand: na een onbekommerd leven in den ouderdom geldelijk van een ander afhankelijk te zijn, door den zoon onderhouden te worden, wiens moederlijk erfdeel de vader, zeker niet met opzet,

Rembrandt's vrouw, Saskia van Uylenborch
Naar een ets van 1634

gedeeltelijk verbruikt had. In werkelijkheid leefde de kleine familie in de beste eensgezindheid, en vrouw en zoon maakten den schilder het leven zoo aangenaam mogelijk, en werkten trouw en met toewijding voor den man, die hun in vele beeltenissen monumenten heeft opgericht, die ten eeuwigen dage van zijn genie zullen getuigen.

Rembrandts huiselijk leven werpt slechts een zuiver licht op zijn karakter, wanneer men het niet met de oogen van den aanmatigenden zedenmeester beschouwt. Hem zelf heeft het geluk van dezen kant zeker menige vergoeding gegeven voor wat de buitenwereld hem onthield, al duurde dit buiten zijn schuld nooit zeer lang. Met Saskia heeft hij een vroolijk

PORTRET VAN REMBRANDT (1634)
(Berlijn — Kaiser Friedrich-Museum)

en opgewekt leven gehad, waarop echter herhaaldelijk door den dood van kinderen schaduwen geworpen werden. Het laatste kind van Saskia, Titus, bleef in het leven, een teer evenbeeld van de moeder, die spoedig na zijn geboorte stierf (1642). De schilder heeft zich moeilijk over haar dood kunnen heenzetten. Nog een jaar daarna schildert hij aan een portret, waarop haar trekken in een droomerige zachtheid en teederen glans ons tegenschijnen. — De voedster van Titus bleef nu bij Rembrandt wonen en bestuurde zes jaren lang zijn huishouden. Hij kwam op vertrouwelijken voet met haar; zij heeft toen tegen het jaar vijftig, misschien reeds in ziekelijken toestand, twist met den schilder gekregen, die haar rijkelijk begiftigd had. Spoedig nadat zij zijn huis verlaten had, is zij krankzinnig geworden. — Ook de jeugdige Hendrickje, een liefelijke, kinderlijke verschijning uit het volk, is als Saskia vroeg gestorven ($\pm$ 1662). Toen begeleidde hem nog de vroeg ontwikkelde, bijzonder geliefde zoon een eind op den levensweg; ook hem overleefde Rembrandt een jaar. Slechts een klein meisje, het kind van Hendrickje, liet hij achter.

De buitenwereld, die niet het minste recht had zich om de familie-aangelegenheden van den schilder te bekommeren, schijnt niet met zijn partikulier leven tevreden te zijn geweest. Maar van zijn kunst wilde men nog profiteeren, ofschoon men vond, dat hij tegen het einde van zijn leven de kwast te vrij hanteerde. Het was in de dagen, toen men voor de Fransche beschaving ter aarde boog en vond, dat de eigen natuur niet voornaam genoeg geschapen was. Maar men verzocht toch nog om zijn hulp bij de versiering van publieke gebouwen, hoewel niet meer zoo dikwijls als vroeger. In de dagen, dat hij het wereldsche leven meemaakte, toen hij ervan hield zich voornaam en elegant te kleeden, overstelpte men hem met bestellingen. Een lange rij van uitstekende mannen van zijn tijd defileerde voor hem, om niet te spreken van de talrijke onbeduidende, die zich uit modezucht ook lieten schilderen en die door zijn penseel interessant gemaakt werden. Hij ontving tweemaal de bestelling een ontleedkundige les te schilderen (in 1632 die van Dr. Tulp Mauritshuis, in 1656 die van Dr. Deyman in Amsterdam) en toonde den schilders van zijn tijd met de Nachtwacht (1642), hoe men een zeer prozaisch onderwerp, het uittrekken van een schuttersvendel, artistiek behandelen kon. Hij werkte zelfs voor het hof, voor Prins Frederik Hendrik en zijn kring, als ook voor Constantijn Huygens, die er trotsch op kon zijn, hem het eerst „ontdekt” te hebben (1631). Nu echter, in zijn latere jaren, wenschte men nog zijn medewerking bij de versiering van het stadhuis, (fragment der Samenzwering van Claudius Civilis in Stockholm. 1662), nadat men hem misschien reeds eenige jaren tevoren eene opdracht had willen geven (1648 „ontwerp voor een Allegorie op den Westfaalschen vrede”, te Rotterdam; 1653 „Triomf van Scipio”, in den Engelschen kunsthandel). Het verstandigste echter deden de regenten van het staal-

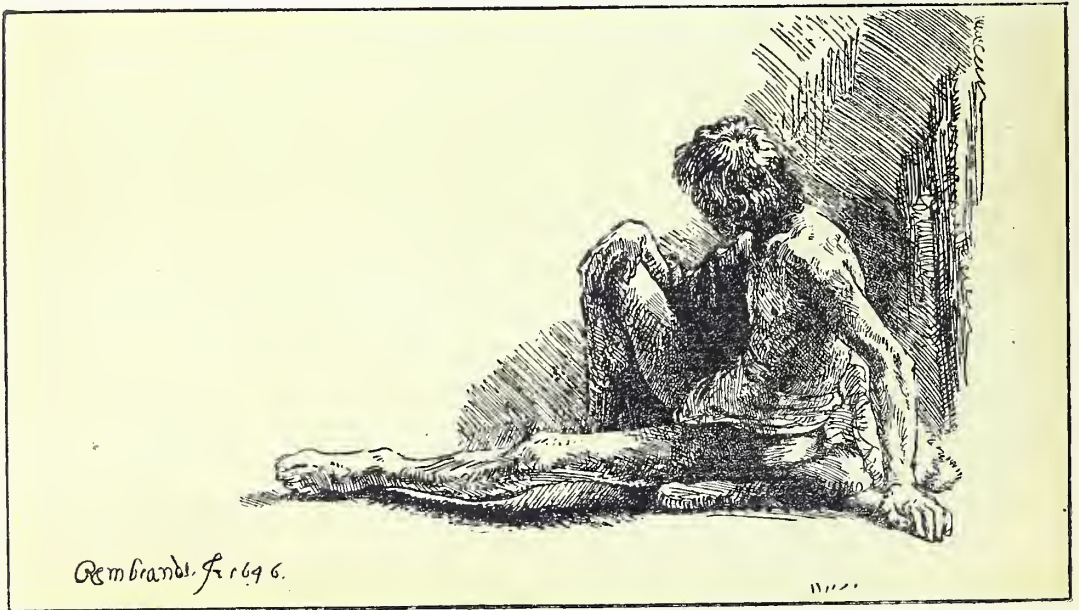

DE STEENEN BRUG (Hollandsch landschap) 1638
(Amsterdam — Rijks-Museum)

meestersgilde, toen zij zich door hem in een eenvoudige bijeenkomst lieten portretteeren (1661), op een oogenblik toen de kunstenaar in staat was het beste te geven, wat hij had.

Hoe Rembrandt sprak en dacht kunnen wij slechts vermoeden. Van schriftelijke mededeelingen is bijna niets tot ons gekomen, alleen een paar brieven aan Constantijn Huygens, die eenigzins onbeholpen van uitdrukking zijn en niet veel van zijn natuur verraden. Maar wij weten toch veel van hem. Wij weten, dat hij al het merkwaardige, dat hem trof, alle heerlijkheid dezer wereld met eerbiedige bewondering gadesloeg, dat hij eenvoudig maar diep religieus gevoelde, en tegelijk een open oog voor de wereldlijke beschaving van zijn tijd, van de renaissance, en misschien zelfs van de oudheid had; dat hij een buitengewoon karakter bezat: trotsch en opbruisend en tegelijk vol diep medegevoel voor alle leed, onvermoeid bezig en toch geneigd zich aan stille huiselijkheid over te geven, trouw en volhardend in liefde en vriendschap, grootsch in het geven, onversaagd in het aanschouwen van het afschuwelijke en vol moed tot opbouwen, wanneer ook alles telkens ineens stortte. En dan heeft hij ons immers een lange autobiographie nagelaten in vele portretten van zich zelf, die zijn leven weerkaatsen van af zijn onbehouwen jeugd tot den vroolijken juichkreet na het eerste succes en de jubelende verrukking der eerste liefde, van de waardigheid en voornaamheid zijner mannelijke jaren tot aan het leed en het koningschap van zijn ouderdom. Maar wie zou de heerlijke hieroglyphen van deze levensbeschrijving in juiste woorden kunnen vertolken!

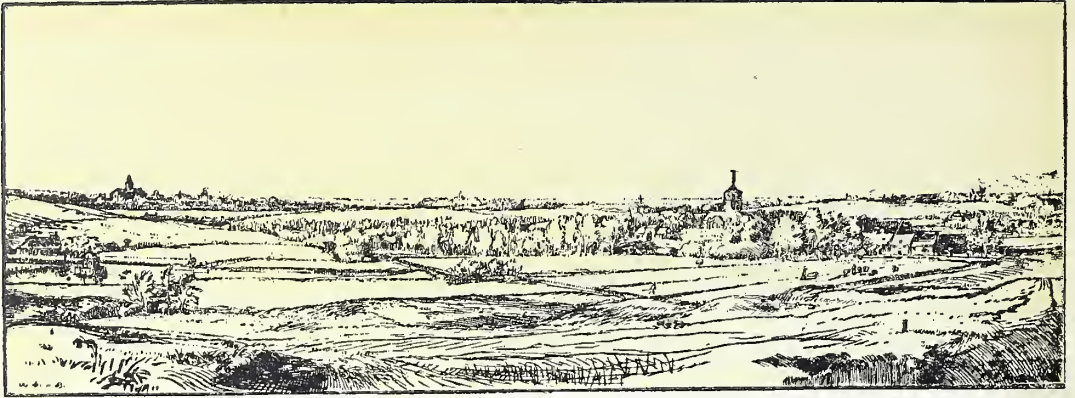

Akt-Studie
Naar een ets van 1646

DE GRAFLEGGING VAN CHRISTUS (1639)
(München — Alte Pinakothek)

Naar een ets van 1651

REMBRANDT'S KUNST

I. TECHNIEK — INNERLIJK GEHALTE

Rembrandt was schilder, etser en teekenaar. Wel is waar wijzen zijn verzamelingen erop, dat hij van architectuur, plastiek en toegepaste kunst uitstekend begrip had en de achtergronden van zijn werken en eenige teekeningen toonen ons, dat hij met gemak op dit gebied iets zelfstandigs ontwerpen kon. Maar hij deed het slechts in beperkte mate en de barokstijl of: barokke stijl van deze ontwerpen is een uitvloeisel van zijn gevoel voor het schilderachtige en leert — evenals Michel Angelos gebouwen en schilderijen diens grootsch-eenzijdigen aanleg voor de beeldhouwkunst bewijzen — ons Rembrandts neiging tot de schilderkunst kennen. Bij zijn schilderijen, etsen en teekeningen moet men telkens verschil maken tusschen studies en voltooide komposities. Het oeuvre zijner teekeningen bevat uiteraard de meeste studies, waarvan het getal der bewaard geblevene dan ook dat der schilderijen en etsen overtreft. Er bestaan nog ongeveer 1600 teekeningen, tegen 600 schilderijen en 275 etsen. Het aantal zijner etsen is ver in de minderheid, daar de techniek van het etsen iets meer omslachtigheid en voorbereiding vereischt, dan die van het teekenen of schilderen. Dit is de reden waarom Rembrandt dan ook meermalen voor etsen, die hij wilde vervaardigen, studies met pen en Oost-Indische inkt, of zelfs met het olieverf-penseel ontwierp — een bewijs dat hij altijd als *schilder* dacht. En verder is dit misschien ook de oorzaak dat de schilder over het geheel niet zooveel etste als teekende of schilderde. (Verloren geraakt zijn waarschijnlijk geen etsen, wel echter een groot aantal teekeningen en schilderijen, zooals door dokumenten bewezen kan worden). Het sterke en onstuimige temperament van den schilder dwong hem wat hij gezin en gedacht had snel weer te geven. Hij was geen etser van beroep, zooals een Wiericx of Lvyken met hun

HET OFFER VAN MANOAH (1641)
(Dresden — Gemälde-Galerie)

Christus predikend
Naar een ets van 1652

2000—3000 prenten. Zijn persoonlijkheid was zoo sterk, dat hij in ieder werk een stuk van zich zelf gaf, nooit een mechanisch produkt van zijn verstand.

Daar den artist nu het penseel, dan weer de pen of de etsnaald voor de uitdrukking van zijn stemming het geschiktst toescheen, heeft uit een oogpunt van kunst beschouwd een voltooide tekening of ets dezelfde waarde als een schilderij. Dit moet uitdrukkelijk gezegd worden, opdat men niet meene, Rembrandt te kennen, wanneer men alleen zijn schilderijen gezien heeft, en niet ook b.v. zijn getekende komposities, die dikwijls in het geheel niet als voorstudies bedoeld zijn, maar zelfstandige waarde hebben.

Het complete, afgeronde in zulk een tekening zullen wel is waar velen er niet in zien. Ze zullen ook zijn schilderijen uit zijn laatsten tijd niet voor „af” houden, ofschoon ze heel wat completer zijn dan b. v. Dou's minutieus afgewerkte stukjes. Helaas bestaat nog het idee, dat daarin de ware kunst bestaat, alles tot in het kleinste detail en zoo korrek mogelijk weer te geven. Dit noemt men echter beter, met ietwat ironischen bijmaak, „akademisch”. Kunst is, met zoo weinig mogelijk middelen zooveel mogelijk te zeggen. Rembrandt overtrof hierin alle Hollandsche meesters

DE MAN MET DEN VALK (1643)
(Londen — Hertog van Westminster)

der 17e eeuw; hij was de eerste onder hen. Men zal tegenwerpen: Frans Hals gaf, met nog minder penseelstreken, ook alles wat hij wilde zeggen. Misschien — maar hij had het gemakkelijker, hij had niet zooveel te zeggen. Ook Hals geeft immers met een enkelen streek van het penseel vorm en inhoud tegelijk, maar vooral vorm. De uitdrukking is bij hem frisch, maar zonder veel afwisseling. Hij was voorzeker ook een geniaal schilder, maar als mensch is Rembrandt oneindig grooter. Zijne stukken bieden meer verscheidenheid van uitdrukking dan die van alle overige Hollandsche schilders van zijn tijd te zamen; zijn gevoel is zoo rijk en

Het offer van Abraham
Naar een ets van 1655

diep, dat honderden kunstenaars van zijn gedachten leefden en duizenden menschen de groote kracht die uit zijn stukken sprak gevoelden, en een onuitputtelijk genot vonden in zijne machtige kunst.

Daar hij er nu naar streefde steeds reiner en meer onmiddellijk zichzelf te geven, werd zijn techniek steeds eenvoudiger. Voor zijn schilderijen neemt hij in later tijd alleen het grove penseel ter hand, soms schildert hij zelfs met het tempermes. Hij gebruikt niet langer lazuren, maar meer en meer de zuivere, droge verf zonder ze te verdunnen. De kleur van

HET VISIOEN VAN DANIEL (ongeveer 1650)
(Berlijn — Kaiser Friedrich-Museum)

den grond, paneel of linnen, schijnt door de verf en geeft op enkele plaatsen den toon aan. Bij het graveeren gebruikt hij in lateren tijd de zogenoemde droge naald: hij krast onmiddellijk in de koperen plaat, niet zooals vroeger in de daarop liggende waslaag. Hij laat de veelzijdigheid in de techniek varen, waarnaar hij lang gestreefd had, door zooals bij de Honderdguldensprent op een en dezelfde plaat de gewone etstechniek met die der droge naald en met kopersnede te vereenigen. Ook in zijn teekeningen is hij op het laatst met het eenvoudigst materiaal tevreden. Had hij in den eersten tijd nu met rood, dan met zwart krijt, dan weer met pen en inkt, zelfs met de zilverstift op verschillende soorten papier geschetst, nu bereikt hij met eenvoudige penseelstreken of met een breede rieten pen op grof, ruw papier, een even groot effect.

Dat hij de techniek van fijner en scherper teekenende instrumenten met die van breed en sappig omlijnende verwisselde, wijst erop, hoe de ontwikkeling van Rembrandts kunst over het algemeen van een meer „teekenachtige” tot een meer „schilderachtige” voortschrijdt. Onder „schilderachtige kunst” is te verstaan de wedergave van hetgeen men ziet, door naast elkaar gezette plekken kleur met wegdeinende omtrekken, en niet door duidelijke, scherpe omtrekken die met kleur gevuld worden. Deze uitdrukking zegt dus nog niets van zijn koloriet, maar alleen iets van zijn verdeling van licht en donker, die bij Rembrandt's vroegste werken met sterkere overgangen plaats heeft dan bij zijn latere.

Over de beteekenis der kleur bij Rembrandt kan ons de verhouding der bovengenoemde getallen, die den omvang van zijn werk aanduiden, reeds iets zeggen. Teekening en ets, dus de kunst zonder kleur, speelde bij hem een voorname rol. De kleur treedt ook inderdaad in zijn schilderijen op den achtergrond. Deze zijn niet veelkleurig zooals een Italiaansch schilderij, niet veelkleurig als een zomerdag in de natuur, waar roode daken in groene weiden tegen een blauwen hemel staan. Maar wanneer zijn schilderijen een sterk kleureffekt bereiken, hangt dit van een enkele kleur, b. v. rood of geel, af, die dan echter zulk een krachtigen indruk maakt, dat geen Titiaan een grootscher kleureffekt zou kunnen bereiken. Want van deze kleur gaat tevens al het licht uit. En Rembrandt is vooral „schilder van het licht.”

Daar de schilder niet met zonnestrallen kan schilderen en voor het wedergeven van het licht slechts heldere kleuren bezit, weet hij de werking van krachtig licht door de tegenstelling met groote schaduwpartijen te bereiken, die de ingesloten lichtplek dwingen een sterken glans te verspreiden. Zoo hebben op zijn schilderijen de donkere partijen de overhand. Rembrandt komt tot een soort van kunstmatige verlichting, waarbij het licht op enkele deelen van het schilderij geconcentreerd is. Deze verlichte plekken hebben tegelijk tot doel diepte te geven en ongeveer de plaats aanteduiden, die het meest tot ons spreken moet — slechts

PORTRET VAN HENDRICKJE STOFFELS (ongeveer 1652)
(Parijs — Louvre)

ongeveer, want het sterkste licht bevindt zich meestal naast die plaatsen, waaruit de geest het sterkst spreekt, b. v. op een halskraag, een hoofd-
doek of een boek, met een fijn gevoel voor de bescheiden ingetogen-
heid van alles wat innerlijke waarde bezit, wat zich niet pronkerig aan
de menigte vertoont.

In het onwerkelijke licht van Rembrandt's kunst ligt het buitengewone,
dat haar voor den beschouwer boven het rijk der werkelijkheid verheft.
Het vormt het tegenwicht voor den des te realistischeren vorm. Zijn typen
zijn zelden mooi, in de banale beteekenis van regelmatig gevormd.
En reeds daarom niet, omdat hij een schilder is die het karakter wil
geven. En wanneer heeft geest en verstand zich achter regelmatig schoone
trekken verborgen? Maar zijn figuren zijn steeds van beteekenis, zelfs
als het bedelaars zijn. Men vergeet naar schoonheid te vragen; want zij

Het vinden van Mozes
Naar eene pentteekening ('s Gravenhage, C. Hofstede de Groot)

oefenen den invloed uit van alles wat iets beteekent: zij boezemen belang-
stelling in en zijn aantrekkelijk. Daarom imponeerend, omdat het men-
schen zijn uit één stuk, met krachtigen wil en met oogen waarin een
verterend vuur gloeit. Sympathiek, zelfs al zijn het booswichten; omdat zij
in een gouden wolk van licht gehuld zijn. En het gouden licht werkt
steeds verheerlijkend en kalmeerend, zooals menige avondstemming in
de natuur, zelfs eenvoudig lamplicht in de kamer bewijst. De warmte
van toon is in overeenstemming met het karakter van Rembrandt's werken.
Rust is daarvan de hoofdtrek, hetzij een effene wanneer de stemming
gedempt was, hetzij een in strijd op den hartstocht veroverde. Wel
bruist onder die rust de hartstocht door, maar slechts in enkele buiten-
gewone oogenblikken barst hij uit. Rembrandt heeft de stille, terug-

GESLACHTE OS (1655)
(Parijs — Louvre)

houdende natuur van den Hollander. Wanneer hij eenmaal opbruist, geschiedt dit met elementaire kracht. Anders verbergt een onveranderlijk voorkomen een diep en groot gemoed.

II. TIJDPERKEN VAN ONTWIKKELING.

Iedere groote kunst, dus ook die van Rembrandt, is zooals men het nemen wil, beperkt en alles omvattend tegelijk: beperkt, inzoover zij steeds met dezelfde stof hetzelfde formeele probleem telkens opnieuw behandelt, alles omvattend inzoover ze duizend variaties voor dit grondthema vindt. Uit een blik op de ontwikkeling van Rembrandt's kunst, op den rijkdom van zijn voorstellingen, zal dit blijken.

Iedere verdeling is subjectief en vooral van didactisch belang. Zij mag daarom alleen onder voorbehoud als waarheid opgevat worden. Als mijlpalen van Rembrandts ontwikkeling kies ik hier: de Ontleedkundige les van Dr. Tulp (1632), de triomf van Delila te Frankfort (1636), de Nachtwacht (1642), de Honderdguldensprent (omstreeks 1649), de verkoop van Rembrandt's verzamelingen en van zijn huis (omstreeks 1658).

1627—1632.

Van zijn eerste werk af vertoont Rembrandt zijn eigenaardige opvatting: sterk licht uitgaande van eenige lichte plekken, met diepe schaduwen er om heen, en aan den anderen kant een streven naar levendige karakteristiek. — Hij waagt in den beginne nog niet de bron van het licht achterwege te laten. Zoo geeft hij kaarslicht b.v. op den Geldwisselaar te Berlijn, zijn vroegst gedateerd schilderij (1627), of op de verloochening van Petrus in een particuliere verzameling te Berlijn, of hij laat verblindend licht door een venster vallen bv. op den Stuttgarter Paulus in de gevangenis, den Anastasius in Stockholm en den Haagschen Simeon in den Tempel. Ook is hij over de verhouding der lichte partijen tot de donkere, zooals die het meest met zijn bedoeling overeenkomt, nog niet in het reine. Weliswaar laat hij reeds enkele malen, zooals later altijd, de figuren licht uit een donkeren achtergrond te voorschijn komen. Toch laat hij ze ook nog donker van een lichten achtergrond afsteken, zooals bij een Geleerde (in Brunswijk), een Christus in Emmaus (bij Made André te Parijs). — Markante studies voor levendige uitdrukking vinden wij in een reeks vroege etsen, waarvoor hij zichzelf in verschillende stemmingen, vroolijk en bedroefd, gemelijk of hartstochtelijk, tot model nam.

Verder hield hij zich bezig met ruimte- en grootteproblemen. Hij schildert nu eens in zeer klein, dan weer in levensgroot formaat (H. Familie in Munchen); nu eens zet hij de figuren in groote afmetingen in de ruimte, dan weer vertoont hij ze te midden van kolossale gewelven.

PORTRET VAN TITUS VAN RIJN (Rembrandt's Zoon) ongeveer 1658
(Londen — G. Lindsay Halford)

Deze afwisselende opvattingen wijzen nog op een stout zoeken naar nieuwe richtingen. Tevens zoekt hij nog eenigen, al is het ook onbeduidenden, steun bij de traditie. De gestalten vertoonen dikwijls nog harde omtrekken en zijn met ondoordringbare schaduwen omgeven. En de geest van zijn omgeving heeft invloed op hem, want evenals de andere Leidsche schilders stapelt hij stillevens van boeken om zijn geleerden op. Van minder invloed is het onderwijs van zijn leermeesters: hij teekent als Lastman met rood krijt eenigszins akademisch nauwkeurige figuurstudies, gebruikt ook diens fantastischen plantengroei en kleedt zooals deze reeds vroeg zijn figuren in oostersch gewaad.

1632—1636.

Het besef van zijn eigen waarde door den lof der wereld, de wensch iets groots te volbrengen wekken des kunstenaars jeugdigen harts-tocht op in het gewoel der wereldstad Amsterdam. Hij geeft tafereelen van plotselinge, vreeselijke verschrikking en werpt ze met razende wildheid op het doek: b.v. de Roof van Proserpina in Berlijn, waarop de zwarte duivelshengsten den leeuwenkar met de ontvoerde vrouw, die het moorsche monster de wangen openkrabt, de hel in sleuren; of de gevangenneming van Simson, waarop één tegen vier op leven en dood worstelt, het onderspit delft en door de ruwe bende gewond wordt, zoodat het bloed hem uit de oogen over het gele gelaat spat. Of zijn fantasie wordt geprikkeld door visionnaire verschijningen, die met bliksemsnelheid angst verspreiden. Zoo beeldt hij b.v. de blijde boodschap aan de Herders op de ets van 1634 af met wegstormende koeien, zoo ook de Hemelvaart te München of de verschijning aan den ongeloofigen Thomas (te Petersburg) met de verschrikt terugdeinzende Apostelen. De beelden uit het dagelijksch leven maken een indruk op hem, die zoo sterk is dat hij bijna schrijnt. Hij wordt in genretafereelen dikwijls cynisch en ruw, verzoent echter door zijn humor en weet medelijden voor havelooze hongerlijders op te wekken. Zijn talrijke portretfiguren — hij was toenmaals de schilder in Amsterdam tot wien men zich algemeen wendde — spreken opgewekt en levendig tot den toeschouwer, hebben heldere, open blikken, en vertoonen zich, wanneer ze ten voeten uit gezien zijn, met naief drastische gebaren aan ons. En uit zijn eigen huiselijk leven verheelt hij niets voor de wereld. Hij portretteert Saskia met onvermoeide liefde, gebruikt zijn eerste zoontje als model voor composities, verdrijft zijn vrouw den tijd, toen zij op het kraambed lag, door een geheel schetsboek met tafereelen uit het vrouwenleven te vullen, en verkondigde zijn geluk en vroolijkheid in dat beroemde portretstuk te Dresden, waarop hij zich met Saskia op zijn schoot bij een vroolijken dronk en lekkere pauwenpastei afschilderde, door zijn schilderen tevens bewijzend dat werken, en niet traag genot, zijn leven was.

STUDIE (naar Titus?) ± 1656,
later (1668) voor een der dienaren op het schilderij Christus' geeseling, te Darmstadt, gebruikt.
(Teekening — 's Gravenhage, C. Hofstede de Groot)

1636—1642.

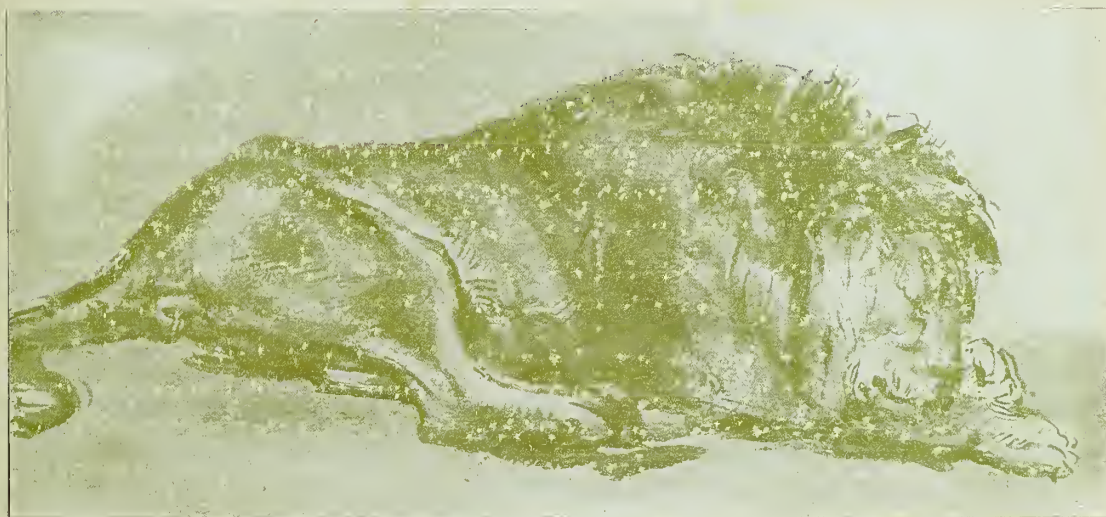
Zijn natuur wordt kalmer. Hij voelt zich voornameer en zelfbewuster tegenover de wereld. Maar hij wil nog niet haar waardeering missen. Hij kleedt zich keurig en schildert van zich zelf portretten waarin hij voordeelig uitkomt, en die heden het meest in den smaak vallen, maar den schilder toch het minst doen kennen (het geëetste portret van 1639, het geschilderde van 1640 te Londen). Hij voelt zich rijk met de rijken en hult zijn gestalten in een weelde van schitterend zwarte stoffen, van verblindend witte kanten, waarop zachte haren nedervallen, van paarden en gouden versierselen (damesportret van 1639 in bruikleen in het Rijksmuseum; Dame met den waaier in Buckingham-Palace) De etsnaald schept teere, slanke wezens, die zich met gratie bewegen, zooals een blik op de ets „het minnepaar en de dood” aantoont. Maar de drang tot de schoonheid der buitenwereld werkt ook weer op het gevoel voor intieme huiselijkheid terug. „De H. Familie” in het Louvre (1640), het bezoek van Maria bij Elisabeth van den hertog van Westminster (1640) „het offer van Manoah in Dresden” (1641) waarop de engel aan Simsons ouders de geboorte van een zoon verkondigt, hangen zeker samen met zijn familieleven, met de geboorte van Titus (1641) den eenigen zoon die in het leven bleef. Alleen uit de storm- en onweerlandschappen (Amsterdam, Brunswijk) spreekt de bange stemming die bij een overgroot geluk zich van ons meester maakt.

1642—1649.

Het zijn de jaren waarin de schilder alleen is, de jaren van de rijkste ontplooiing van zijn innerlijk wezen. Zijn voorstellingen zijn van een buitengewoon uitvoerigen verhaaltrant, bij voorbeeld: de overspelige vrouw (in Londen), Christus geboorte (in München), de barmhartige Samaritaan (in het Louvre,) de Honderdguldensprent. Hoe vele en onderscheiden zijn de figuren die elk voor zich medehelpen ons de gebeurtenis te doen kennen in de reflexen die zij bij hen opwekt. Hoe rein en liefelijk opent zich de ziel in de schoonste Christusfiguren! Een beeldrijke taal, vol eenvoud voorgedragen als Christus' taal zelf. Hij houdt nu van ruime, gezellige, groote vertrekken, vol gestalten, in klein formaat. Maria zit aan den koesterenden haard, waarbij de kat spint, liefkoost haar kind, dat onrustig in de wieg ligt en luistert naar het gelijkmatig geluid van de bijl van Josef, den timmerman, die geheel achter in een donkeren hoek werkt (Kassel). Een ander maal zit de grootmoeder Anna erbij en trekt zachtens aan het wiegetouw (schilderij in Engelsch partikulier bezit). De H. familie is op de vlucht gegaan, rust des nachts in het woud, waar een vuur tegen een donkere berghelling ontstoken is, dat in een stil meer weerspiegelt: de kleine figuren zinken weg in het donker der uitgestrekte wouden en bergen (Dublin). Ook de vrienden

GEZICHT IN DE DUINEN (bij Haarlem)
Teekening. Amsterdam — Rijks-Museum

LIGGENDE LEEUW
Teekening. Amsterdam — Rijks-Museum

die Rembrandt portretteert, worden in ruime vertrekken afgebeeld, waarin de fijne gestalten half schuil gaan in een schemerig halfduister, b. v. Jan Six en De kunsthandelaar Abraham Francen op twee etsen en een onbekende jonge man op een schilderij, dat zich in Kopenhagen bevindt. Op deze achtergronden is het clair-obscur met ongeëvenaarde fijnheid en zorgvuldigheid weergegeven. Het vertoont zulk een lichtende atmosfeer, dat de in werkelijkheid zwart en witte prenten den indruk van buitengewonen kleurenrijkdom geven. In deze jaren bereikt zijn kunst tevens een hoogtepunt in de techniek. Nooit zijn zijne etsen zorgvuldiger gecomponeerd, beter overlegd of doordacht, nooit zijn teekeningen zachter en uitvoeriger gewasschen. De rust die over den schilder gekomen is, bepaalt het karakter van zijn voorstellingen. Geen enkele met tragischen inhoud bevindt zich daar onder.

Zijn studies naar rabbijnen, die in 1645 veelvuldig voorkomen, vertoonen niet meer het breedsprakig pathos als die tusschen 1630—1640 vervaardigd. En jeugdige, liefelijke gestalten zooals de bekoorlijke meisjesfiguren van eenige phantasieportretten (Dulwich College, New York) en naaktstudies, waarin het moeilijkste en laatste probleem voor Rembrandts' clair-obscurkunst vervat was, hadden zijn geest tot nu nauwelijks beziggehouden.

1649—1659.

Zijn innerlijk evenwicht blijft in den tijd na 1650 volkomen op dezelfde hoogte, ofschoon zijn levensomstandigheden allertreurigst waren. Maar de kunstenaar trekt zich steeds meer uit de wereld terug. In het begin van deze periode, waarin de vriendelijke, kinderlijke gestalten van Hendrickje en Titus in zijn komposities optreden, zijn zijn werken vol hooge poëzie, vol sprookjesachtige betoovering. Hoe schoon weet hij de jeugd te verheerlijken, die der jonge vrouw in een portret van Hendrickje (in het Louvre) waarop bescheidenheid en klare zelfbewustheid, liefde en stil genot in het schoone als zonneschijn over de trekken ligt; die van den jongen man in het portret van Bruyningh te Kassel, die krullebol met het smalle gezicht die droomerig lachend met het hoofd op zij met verteederenden blik neerziet, alsof hij aan de eerste overwinningen der liefde dacht. Op zijn teekeningen vinden wij een overvloed van fijne, doorzichtige en symmetrisch helder opgebouwde komposities, die met lichte pen als spelend op het papier geworpen zijn, verhalen uit het leven van Tobias, hoe hij van zijn ouders afscheid neemt, met den engel kloek den tocht aanvaardt, voorzichtig den visch, die zijn vader genezen moet, aan het touw draagt en gelukkig en geluk aanbrengend naar huis terugkeert; of uit dat van Daniël, die als een knaap als Titus afgebeeld is, en door den beschermengel op de wonderen der toekomst gewezen wordt en

onbevreesd tusschen langstaartig roofgedierte knielt. Christus zien we op eenige etsen, vol zachte bescheidenheid als kind onder de Phariseeërs, of als man in de schuur liefde predikend, en van vurig verlangen en droomen verhaalt de verschijning aan Magdalena (schilderij in Brunswijk, 1651). Op de enkele geschilderde landschappen, „de molen” (bij Lansdowne) en „de ruïne” (in Kassel), is de stemming nog verhevener, heerlijker en tegelijk weeker dan op de wel fantastische, maar toch altijd karakteristieke Hollandsche vlakke landschappen van het vorig tijdperk. Omstreeks 1655 wordt het duistere en zwaarmoedige van den inhoud en van zijne opvatting steeds sterker. Voorstellingen van Christus' lijden treffen wij veelvuldig aan — de voornaamste etsen van dezen tijd zijn De drie kruisen en een groot Ecce Homo, daarbij komt een groote rij van teekeningen, van het avondmaal, de kruisiging en de graflegging van Jezus. En diep, hoewel geen luidruchtig leed wordt in eenige beeltenissen van oude vrouwen en grijsaards uitgedrukt (± 1654 Petersburg en Dresden). Maar de veerkracht van den schilder houdt stand. De portretten van hemzelf van 1658 (Weenen, Melbury Park, Londen) vertoonen hem nog met een hooghartigen glimlach op zijn gelaat, niet de glimlach van een die de wereld veracht, maar die de wereld beheerscht.

1659—1669.

Rembrandt woonde in 1658 nog in zijn oude huis te midden van zijn kunstschaten, nadat hij twee jaren vroeger reeds failliet verklaard was. Eerst nadat hij een soberder woning betrokken had, schijnt hij onder den indruk der verpletterende gebeurtenissen gekomen te zijn. Het zou onnatuurlijk zijn, wanneer deze indrukken zonder invloed op zijn kunst gebleven waren. 1659 is een treurig, mat jaar: er bestaat een portret van Rembrandt in Aix waarop hij ons als door een aan flarden gereten sluier met leege, huiveringwekkende oogen aanstaart. Zooals het in verhalen heet: hij was met één slag een oud man geworden! Het karakter van zijn laatste stukken is een geheel ander dan van die tusschen 1650 en 1655. Zijn kunst heeft niet meer dat algemeen verheugende, — „Saul en David” en „Homerus” (in het Mauritshuis te 's Gravenhage) is voor vele menschen onbegrijpelijk, die toch de anatomische les bewonderen — alleen wie het sterk persoonlijke liefheeft, wie medegevoelen kan de verachting voor alles wat bestaat, geen ascetische verachting maar eene die op rijke ondervinding gegrond is, zal haar begrijpen. Zij kent geen konventie, geen wensch te behagen; zij uit in enkele krachtige woorden, wat haar meester in heftige schokken door de ziel is gegaan. Hij worstelt niet meer met de techniek — hij heeft dien strijd in honderden werken met kracht gestreden, hij werkt met dikke klonters verf, die op het doek gebracht, geen stof

meer zijn maar enkel geest. Een zware, bittere, duistere geest, in welks diepte toch veel ondoorgrondelijke goedheid woont. Eenige bijfiguren op de weinige groote komposities, twee Esthers (in Rumenie en in Petersburg), de verloren Zoon (in de Eremitage), Christus' geeseling (in Darmstadt) hebben de moede, starende uitdrukking van eenzame menschen; maar de hoofdfiguren laten om erbarmen smeekend het hoofd voorover zinken, alsof het teveel moest dragen. Het lachje, dat nog zweeft over de trekken der Staalmeesters, dat onvergelykelyke werk, dat op de grens staat van twee perioden uit het leven van den schilder, die der harmonie van omstreeks 1650 en die der onstuimigheid van na 1660, en het beste uit beide in een geheel van zeldzame grootschheid te zamen brengt, is verdwenen. Het is alsof geheimzinnige vragen op de lippen zweven der portretfiguren, gestalten die hoog en krachtig in de lijst staan, het hoofd trots opgeheven. Hij heeft zich zelf nog eenige malen geschilderd, eens met een raadselachtige, doffe, uitdrukking der oogen, maar eens ook (Weenen) met monumentale grootheid: alleen de kop die bijna de lijst uiteen doet splijten, een grandiose schepping, gebroken en verpletterd en toch van voorbeeldelooze Majesteit. — Het kleine in de uitvoering, dat vermaak in details scheidt, ligt verre achter hem. Na 1661 heeft hij niet meer geëst. De teekeningen der laatste jaren vertoonen prachtige, decoratieve licht- en schaduwefecten. De werken die hij met het penseel scheidt, zijn als het ware het laatste woord van alle schilderkunst. Tusschen deze en die welke zijn tijdgenooten voortbrengen gaapt een diepe afgrond: alle anderen schilderen wat glad is, met bonte kleuren: hij, wat ruig en gebroken is met geconcentreerde eenheid van kleur: als een gouden zonneschijn vloeit de kleur in breede stroomen omlaag (Homerus in Den Haag) of zij vlamt in rooden gloed als de avondhemel in den herfst nog éénmaal op (de verloren zoon in Petersburg). Meer dan twee eeuwen duurde het eer een tijd van verhoogde individualiteit, van grooter vatbaarheid voor indrukken aanbrak, waarin de zielestrijd van den verlaten ouden man gelijkgestemde snaren kon doen trillen.

's Gravenhage,
November 1905.

W. R. VALENTINER.

GETTY RESEARCH INSTITUTE

3 3125 01034 7967

